

آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران / ۶۶

محمدرضا کلهر

دکتر علی اکبر وایتی

شرکت سهامی کتابهای جیبی
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر
تهران، ۱۳۹۱

تهران، خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال،

صندوق پستی ۴۱۹۱-۱۱۳۶۵

شرکت سهامی کتابهای جیبی

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

www.amirkabir.net

عنوان کتاب: محمدرضا کلهر
نویسنده: دکتر علی اکبر ولایتی

ناظر: سجاد محمدی

سرپرستار مجموعه: هومن عباسپور

ویراستار استادی: مینا بختیاریان

استار زبانی و صوری: پروانه پورعبدل

طراح جلد: محمدرضا نبوی

بیت چاپ: اول (۱۳۹۱)

حروف متن: کریم ۱۴ روی ۱۸

چاپ: صحاح و لیتوگرافی: طرفه

تعداد: ۵۵۲۶۹۲۸۷

شمارگان: ۱۰۰

کاغذ: روزنامه ۷۰ گرمی

بها: ۲۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ، هرگونه نسخه برداری اعم از زیراکس و بازنگاری، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی یا جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گویومر و مستطیسی و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قضایی قابل پیگیری است.

سرشناسه: ولایتی، علی اکبر، ۱۳۲۴-

عنوان و نام پدیدآور: محمدرضا کلهر/ علی اکبر ولایتی.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۱۱۱ ص.

فروست: آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران: ۶۶

شابک: 978-964-303-501-3

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: کلهر، محمدرضا بن محمدرحیم، ۱۲۴۵-۱۳۱۰ ق.

موضوع: خوشنویسان ایرانی -- سرگذشتنامه.

ردمبندی کنگره: ۱۲۹۱ ۸ و ۸ ک/۳۶۳۳ NK

ردمبندی دیویی: ۷۴۵/۶۱۹۰۹۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۴۵۰۲۱

دربارهٔ مجموعه

قرن‌ها پیش از آن که اسلام و ممالک اروپایی کشور شوند، مسلمانان امت واحده و ایرانیان ملت منسجم بودند. حکیم بزرگ ما، ابوالقاسم فردوسی، عمر خوش را بر سر عزت ایران گذاشت و دیگر حکیم سترگ، ماسی گنجوی، فرمود: «همه عالم تن است و ایران دل».

امت اسلامی مدت هزار سال مهد علم و تمدن و فرهنگ جهان، و ایران پرچمدار این نهضت بزرگ اسلامی بود. تعداد بزرگان علم و ادب و فرهنگ و مدنیت خراسان و خوارزم و فرارود و بین‌النهرین و فارس و عراقین و آذربایجان و قفقاز و مصر و مغرب اقصا و اندلس پس از اسلام، صدها

برابر فرهیختگان یونان و روم و اسکندریه و رها و نصیبین قبل از اسلام، و ابداعات و تولیدات علمی و فرهنگی آنها غیر قابل قیاس با یک دیگر بود.

در دو سه قرن اخیر، هجوم فرهنگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی استعمار موجب رخوت و عقب افتادگی جوامع مسلمان شد، بی بیداری اسلامی قرن گذشته و معاصر، و خیزش اسلامی چند دهه اخیر موجب حرکت مسلمانان گردید.

تلاش های نخستین در جهت رهایی از سلطه نظام و سیاسی و کسب آزادی و استقلال بود و اکنون زمان بیداری فرهنگی و احیای اعتماد به نفس اسلامی و ایرانی فرارسیده است.

برای تحقق چنین حرکتی، از جمله اقدامات اساسی، معرفی و باز شناساندن بزرگان تاریخ تمدن اسلام و ایران، و باز تعریف ارزش های اعتقادی اسلامی و هویت ملی است. در این جهت مؤسسه انتشارات امیر کبیر پیش قدم شد. نخستین بار جناب حجت الاسلام دکتر سید مهدی خاموشی به این کمر بست. پیشنهاد تألیف یکصد و ده جلد تک نگاری در معرفی بزرگان تاریخ علم و فرهنگ اسلام و ایران را نمود که امید است به پایان خداوند تعالی و به برکت عدد نمادین ۱۱۰، که نشان از نام مبارک مولی الموالی حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام — دارد، این مهم به انجام برسد.

خداوند متعال را سپاس گزارم که در این طریق از یاری بسیار
ارزشمند و حیاتی همراهانی چون دکتر محمدرضا شمس
اردکانی، فرید قاسملو، دکتر محمود مصدق، هومن عباسپور،
رتضی فکوری، دکتر ایمان نوروزی، مصطفی ناظم‌نیا، حسن
صمیم‌نیک‌پی، خانم‌ها زهرا ایلخانی و مهناز مقدسی،
بر غوردام و افراد پرانگیزه‌ای چون آقای احمد نثاری رئیس
محترم، و دیگر همکاران ایشان در مؤسسهٔ انتشارات امیرکبیر
از جمله آقایان سید محمدی، مهدی ساروخانی، امیرحسین
حیدری که با اخلاص شوق ما را همراهی می‌کنند.

دکتر علی‌اکبر ولایتی

فهرست

۱۱	 مقدمه
۱۵	 فصل اول: نستعلیق در گنجه‌الایخ
۴۱	 فصل دوم: شوق نوشتن
۵۱	 فصل سوم: سبک کلهر
۵۷	 فصل چهارم: روش تعلیم
۵۹	 شاگردان میرزا
۶۱	 فصل پنجم: ابتکار در قلم
۶۵	 فصل ششم: چاپ سنگی
۷۱	 فصل هفتم: شخصیت استاد
۷۷	 فصل هشتم: آثار میرزا
۸۱	 فصل نهم: از دیده شاگرد
۹۹	 منابع
۱۰۵	 نمایه

مقدمه

هنر در هیچ دورانی از زندگی مردم ایران جدا نبوده است و این مردم هنرمند و هنرپرور هرگاه فرصتی یافته‌اند، ذوق و نبوغ خود را در شاخه‌های گوناگون هنر پدیدار کرده‌اند؛ از جمله هنر خوش‌نویسی. این هنر مانند همهٔ هنرهای اصیل از متن جامعه برخاسته است. هنرمندان خوش‌نویس به خلاق ایرانی با روحی بلند و جست‌وجوگر، در زیباکاشتن کلمات و عبارات، رنج و مشقت بسیار کشیده‌اند و در نتیجهٔ این تلاش و کوشش است که خط فارسی به نهایت کمال و قانون‌مندی و زیبایی رسیده است.

هنر خوش‌نویسی جایگاهی ارزشمند و سابقه‌ای کهن دارد.

هنری که اعتبار خود را مدیون کتابت قرآن کریم است؛ و از آن جا که سروکار خوشنویس، عمدتاً با کلام خداوند و احادیث پیامبر اعظم (ص) و ائمه معصومین (ع) است. خوشنویسی، افزون بر منر، عبادت است و به اعتبار همین منزلت و براساس این امتیاز و از بهر این حرمت، در مقایسه با سایر هنرها، سوای زیبایی و لطافت، به معنویت و نورانیتی خاص رسیده و، در میان هنرهای زیبای اسلامی جایگاه والایی یافته است.

شناخت هنر خوشنویسی در طول تاریخ هنر اسلامی نیازمند پژوهشی وسیع و پُر امنه است و در صفحاتی محدود قادر به ادای حق مطلب در باب این هنر نیستیم؛ با این همه، کوشیده‌ایم تا با ارج نهادن بر این هنر مقام خوشنویسی را در مقایسه با سایر هنرها بازشناسیم.

نگارنده همواره در حد بضاعت خود، بر اسنادی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران کوشیده است و خدای را شاکر است که تاکنون توانسته است آثار و مجموعه‌های گوناگونی را به دانش‌دوستان تقدیم کند. امید آن که مورد پسند اهلی فضل، به‌ویژه جوانان دانش‌پژوه، قرار گیرد. اکنون در ادامه کار تألیف شرح حال آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران به سراغ استاد مسلم خوشنویسی، محمدرضا کلهر،

رفته‌ایم؛ هنرمند آزاده و سرافرازی که با استمداد از هنر مقدس خویش، دفاع از محرومان را پیشه خود ساخت. به خانه‌ای محقر و نمور و مرطوب اکتفا کرد؛ اما، به نوشته اعتمادالسلطنه، با همه آوازه‌ای که داشت، از دیوان‌علی چیزی نخواست و روزگار خویش را از راه کتابت گذراند. فقط یک بار میرفت که در سفر ناصرالدین شاه به خراسان ملتزم رکاب باشد و این هم به علت شوق زیارت آستان امام هشتم (ع) بود. چنانکه زندگی درویشانه میرزا مجال زیارت به او نمی‌داده است. به تعبیر لسان‌الغیب:

ما آبروی فقیر و تعانت نمی‌بریم
با پادشه بگوی که روزی مقدر است